

A COMPANION TO ANCIENT HISTORY, ANDREW ERSKINE (ED.), OXFORD: WILEY-BLACKWELL, 2009, SS. 693.

Kolejna książka z serii Blackwell Companions to the Ancient World pt.: *A Companion to Ancient History* poświęcona została zagadnieniom dotyczącym całej historii starożytnej. Jej redaktor, Andrew Erskine, jest autorem licznych prac z zakresu epoki hellenistycznej i rzymskiej, m.in. monografii *Roman Imperialism* (2010), *Troy between Greece and Rome: Local Tradition and Imperial Power* (2001) oraz *The Hellenistic Stoa: Political Thought and Action* (1990). Bardzo szeroki zakres tematyczny, geograficzny i chronologiczny pracy skłonił go do zaproszenia do współpracy nad książką pięćdziesięciu trzech badaczy z ośrodków z całego świata – Oksfordu, Kopenhagi, Tel Awiwu, Sydney czy Tokio. Wśród współautorów znaleźli się specjaliści z różnych dziedzin, wśród których należy wymienić takie nazwiska jak J. Davies, T. Harrison, R. B. Hitchner czy J. Ober.

Książka składa się z ośmiu głównych części, które dodatkowo zostały podzielone na rozdziały. Dwadzieścia siedem ilustracji, przedstawiających m.in. kalendarz celtycki (s. 33) czy plan domu w Ostii (s. 377), opatrzonych zostało szczegółowym komentarzem. Pięć map prezentuje tereny Grecji i rejony Morza Egejskiego (xxxv), Egipt i Bliski Wschód (xxxvi), Imperium Rzymskie w czasach Augusta (xxxvii), Azję Mniejszą (s. 223) oraz Afrykę Północną (s. 262). Przed częścią właściwą książki zamieszczono pomocne zestawienie najważniejszych dat (xxx–xxxiv). Każdy z rozdziałów zakończony jest przydatnym podrozdziałem zatytułowanym *Further reading*, podającym dalszą literaturę odnoszącą się bezpośrednio do omawianego tematu. Ogólna bibliografia znajduje się na końcu tomu (ss. 580–653).

Pierwszą część książki poprzedza rozdział zawierający relacje z osobistych doświadczeń osób zawodowo zajmujących się badaniem starożytności. Rozdział ten, będący wstępem do całości wykładu, ukazuje różne metody badania starożytności stosowane przez badaczy pochodzących z różnych stron świata – z USA, Wielkiej Brytanii, Włoch, Japonii i Australii – oraz zajmujących się różnymi dziedzinami historii. J. Ober, P. Derow, A. Giardina, N. McLynn i K. Welch dzielą się z czytelnikiem własnymi wspomnieniami i przemyśleniami z wielu lat spędzonych na badaniu dziejów świata antycznego.

Część pierwsza, zatytułowana *Evidence*, poświęcona została badaniom nad różnymi kategoriami źródeł, jakimi dysponuje badacz historii starożytnej. W poszczególnych

rozdziałach ukazane zostały trudności i problemy, z jakimi zmierzyć musi się historyk podczas próby odtworzenia losów świata starożytnego. W części tej padają odpowiedzi m. in. na pytania: jak dobrymi historykami byli starożytni oraz jaki wpływ na informacje przekazane w dziele miały preferencje polityczne autora. Każdy z siedmiu rozdziałów rozpoczyna się od krótkiego zarysu historii badań nad omawianą kategorią, by następnie przyjrzeć się specyfice danej grupy źródeł. Na szczególną uwagę czytelnika zasługują części poświęcone źródłom epigraficznym (G. Rowe), numizmatycznym (A. R. Meadows) i archeologicznym (S. L. Dyson), są to bowiem rzetelne wykłady odwołujące się do materiału pochodzącego z różnych części świata antycznego, np. z Anatolii czy Etrurii. Słabsze są natomiast rozdziały poświęcone historiografii (J. Marincola) i retoryce (C. Steel) poparte standardowymi, niewyszukanymi przykładami tylko ze świata grecko-rzymskiego. Zwłaszcza C. Steel w swym wykładzie opiera się głównie na Cyceronie, przytaczając tylko jedną mowę Lizjasza, a o Isokratesie nie wspominając ani słowem.

W części drugiej – *Problems and Approaches* – pierwszy rozdział pokazuje, jak ewaluowało podejście do historii starożytnej na przestrzeni wielu lat. J. A. North wspomina czterech wielkich naukowców – M. I. Rostovtzeffa, A. D. Momigliano, M. I. Finleya oraz J.-P. Vernanta – których prekursorskie podejście wpłynęło na dalsze losy badań nad starożytnością. Kolejne rozdziały tej części – poświęcone historii politycznej (R. Morstein-Marx), ekonomicznej i społecznej (N. Morley), etnicznej (E. Herring), badaniom mitów (C. Dougherty) i środowiska (R. Sallares), demografii (W. Scheidel) oraz historii kobiet (A. Richlin) – obrazują, jak istotne i wiele wnoszące do ogólnej wiedzy o antyku są poszczególne działy historii. Słusznie autorzy podkreślają, iż tylko przyglądając się wszystkim aspektom na raz można otrzymać spójny i logiczny obraz dziejów świata starożytnego. Nie zrozumiemy bowiem całkowicie przebiegu jakiejś wojny znając tylko wiadomości o stoczonych bitwach, a pomijając tak istotne i dopełniające kompletny obraz informacje o sposobie rekrutacji, zaopatrzeniu czy finansowaniu wojska. Część druga traktuje nie tylko o historii politycznej czy społecznej, w jej skład wchodzi także stosunkowo nowe działy poświęcone badaniom historii kobiet czy środowiska. W części tej brakuje jednak osobnego rozdziału poświęconego temu, co ogólnie przyjęło się nazywać historią wojskowości. Co prawda w siódmej części książki jest osobny paragraf zatytułowany *Warfare* autorstwa L. Rawlingsa, niemniej jednak nie jest on klasycznym wykładem o sztuce prowadzenia wojny, taktyce czy uzbrojeniu, a ogólnym zarysem znaczenia konfliktów zbrojnych dla świata antycznego.

People and Places są tematem trzeciej, najobszerniejszej części, która podzielona na podstawie kryteriów geograficznych i chronologicznych zwięźle prezentuje dzieje poszczególnych regionów świata starożytnego, poczynając od losów Bliskiego Wschodu (M. Brosius), poprzez dzieje Żydów (G. Bohak) czy Greków (T. Harrison), na Celtach (C. Witt) kończąc.

Tematem przewodnim kolejnej części jest religia. *Encountering the Divine* dzieli się na dwa rozdziały, z których pierwszy, napisany przez M. Humphriesa, traktuje o wierzeniach grecko-rzymskich. Mowa w nim m.in. o nierozzerwalnym związku pomiędzy religią a państwem. Drugi rozdział, autorstwa J. Currana, prezentuje fenomen chrześcijaństwa oraz wpływ, jaki wywarło ono na dzieje świata antycznego.

Historia społeczna przedstawiona została w części piątej *Living and Dying*. Z poszczególnych rozdziałów dowiadujemy się, jak wyglądał stosunek starożytnych do rodziny, różnych aspektów miłości czy do samobójstw, poznajemy rozrywki tamtego świata, wygląd domostw, system edukacji, obce przestają być zagadnienia dotyczące praktyk medycznych czy diety. Mocną stroną całego działu są bardzo ciekawe rozdziały poświęcone miłości i śmierci (*Eros: Love and Sexuality* J. Davidsona oraz *Death* D. Noya). Plusem jest poparcie wniosków cytataми z inskrypcji, niejednokrotnie jedyne źródła naszej wiedzy na badane tematy. Słabość stanowią natomiast odniesienia jedynie do świata grecko-rzymskiego, zwłaszcza w rozdziale *Housing* (L. C. Nevett), gdzie przedstawione zostały tylko wyglądy domostw z Grecji i z Rzymu. Czytelnik zainteresowany np. planem domu egipskiego czy chociażby umeblowaniem takiego domostwa nie znajdzie nawet odesłania do odpowiedniej literatury w paragrafie *Further reading*.

Część kolejna – *Economy* – składa się z sześciu esejów prezentujących zagadnienia natury ekonomicznej: omówiona została rola pieniądza i podatków, stosunek starożytnych do pracy, kwestia niewolnictwa, miejsce wsi i ludności wiejskiej w systemie gospodarczym, znaczenie handlu. Interesujący jest ostatni rozdział autorstwa T. Rihlla poświęcony antycznej technologii. Rihll zwraca uwagę czytelnika na wynalazki pochodzące ze starożytności, poczynając od tak nieskomplikowanych i będących w powszechnym użytku przedmiotów jak krosno, meble czy biżuteria, a kończąc na wymyślnych urządzeniach typu maszyn oblężniczych.

Politics and Power to tytuł części siódmej, poświęconej ogólnie temu, co nazywamy historią ustroju. H. Beck w pierwszym rozdziale zamieszcza krótki przegląd instytucji politycznych funkcjonujących w Grecji i Rzymie, mierzy się także z zadaniem zdefiniowania pojęcia *polis*. Chlubny wyjątek w całej książce stanowi esej A. Lintotta, oparty nie tylko

na wiedzy czerpanej z Aten i Rzymu, ale i z wielu innych greckich *poleis*. Dowiadujemy się z niego, co oznaczało w starożytności posiadanie obywatelstwa, jakie niesło ono ze sobą korzyści i obowiązki oraz komu przysługiwało.

Ostatnia część książki przedstawia wpływ starożytności na kolejne epoki w dziejach ludzkości. Fascynujący jest zwłaszcza akapit autorstwa A. Erskine'a poświęcony zagadnieniu, które z dwóch państw – Grecja czy Republika Macedonii – jest sukcesorem starożytnej Macedonii.

A Companion to Ancient History to rzetelnie przygotowana pozycja stanowiąca bardzo dobry wstęp do dalszych badań nad starożytnością. Książka jest skierowana do ludzi rozpoczynających swą przygodę ze starożytnością, zarówno do studentów, jak i osób ogólnie zainteresowanych historią. Wielu autorów będących specjalistami w danych dziedzinach wpływa na wysoką jakość prezentowanych wiadomości. Badania oparte są na najnowszej literaturze przedmiotu, prezentując aktualny stan badań. Niewątpliwym atutem książki jest poświęcenie dużej uwagi zagadnieniom z zakresu historii społecznej, prywatnej, a nie tylko skupienie się na historii politycznej. Słabość stanowi natomiast zbyt szeroki zakres chronologiczny i terytorialny pracy, którego skutkiem jest oparcie wielu rozdziałów tylko i wyłącznie na wiadomościach dotyczących Aten (nawet nie Grecji) i Rzymu. W wyniku tego nie raz podczas lektury ma się wrażenie, iż tytuł książki winien być zmieniony na *A Companion to Ancient History of Athens and Rome*. Dziwić może również brak części poświęconej tak istotnym zagadnieniom jak sztuka, filozofia czy literatura antyczna. Powstały co prawda osobne tomy dotyczące tragedii greckiej (*A Companion to Greek Tragedy*) czy literatury łacińskiej (*A Companion to Latin Literature*), niemniej jednak rozdziały wprowadzające czytelnika w arkany wiedzy o twórczości starożytnych powinny znaleźć się w pozycji, której nadrzędnym celem jest przybliżenie wiedzy o całości antyku.

Dominika Grzesik
Uniwersytet Wrocławski
dominika.grzesik@wp.pl